

НЕКЕ ДИЛЕМЕ СРЕДЊОШКОЛАЦА И СТУДЕНАТА О ПИСАЊУ ВЕЛИКОГ И МАЛОГ СЛОВА

Невена Станисављевић*

Оригинални научни рад DOI 10.7251/NSK1802083S УДК 811.163.41'367.627:371.3-057.874 COBISS.RS-ID 7948312

Резиме

Овај рад претендује да прикаже у којој мери је правилна употреба великог слова, као једна од базичних правописних области, развијена код ученика завршне године средње школе и студената струковне школе? Продубљују ли се методичка знања и побољшавају ли се методолошко-методичка умећа ученика и студената из правописа српског језика у наставној пракси? Колико простора у наставним плановима и програмима заузима правопис? Одговоре на наведена питања потражили смо у анализи актуелне наставне праксе, знањима

ученика и студената, као и слабостима образовног процеса.

Кључне речи: правопис, правописне недоумице, велико слово, настава, српски језик.

Увод

Правопис српског језика у наставној пракси прожет је бројним програмским и садржајним слабостима, које се негативно одражавају на правописна знања ученика и студената. Такође, ретки су примери постојања *Правописа* као индивидуалног предмета у склопу наставних програма и академских силабуса. Ради унапређивања образовне праксе произилази потреба за квалитетнијим и систематичнијим програмирањем и планирањем наставних садржаја који се темеље на

* Невена Станисављевић, мастер професор српског језика и књижевности, запослена је на Високој школи струковних студија за васпитаче у Крушевци, Србија. Е-mail: stanisavljevicnevena@gmail.com

јасним и очекиваним исходима учења. Унапређивање правописног знања ученика и студената на свим нивоима школовања јесте један од кључних задатака наставе матерњег језика, посебно у 21. веку, када „омладински часописи и електронски медији покваре оно што образовни систем уради” (Брборић, 2011, стр. 131). У којој мери је правилна употреба великог и малог слова развијена код ученика завршне године средње школе и студената струковне школе? Продубљују ли се методичка знања и побољшавају ли се методолошко-методичка умећа ученика и студената из правописа српског језика у наставној пракси? Колико простора у наставним плановима и програмима заузима правопис?

Одговоре на наведена питања потражили смо у анализи актуелне наставне праксе, знањима ученика и студената, као и слабостима образовног процеса. Из таквих анализа могу проистећи студиозније, концепцијске и програмске промене у циљу суштинског унапређивања наставе и учења правописа.

Концептуално посматрано, овај рад чини неколико основних целина. Први сегмент рада посвећен је идентификацији правописне области (правилна употреба великог и малог слова) у наставним плановима и програмима и савременим уџбеницима.

Емпиријски део рада садржи информације о истраживачком нацрту, резултате са дискусијом реализованог истраживања, као и најважније закључке и импликације на које је указало истраживање.

Велико слово у наставном плану и програму

Наставни план и програм је службени документ кога доносе надлежне просветне институције и којим је прописано устројство наставног предмета: садржај, циљ и задаци његовог остваривања у васпитно-образовном процесу. „Наставни план доживљава своју конкретизацију у наставном програму, где се прописује шта ће се у плану предвиђеном предмету изучавати, односно шта треба да науче ученици (које градиво да савладају у неком разреду” (Брборић, 2004, стр. 43). Како бисмо имали јасан увид у наставу правописа у основној и средњој школи, табеларно ћемо представити изводе из наставних програма који се односе на правилну употребу великог слова (Табела 1).¹

¹ Сви изводи из наставних програма за основну и средњу школу преузети су са сајта Завода за унапређивање образовања и васпитања 23.12.2016. године, са адресе: <https://www.zuov.gov.rs>

Табела 1

Изводи из наставних програма за основне и средње школе Републике Србије

ОСНОВНА ШКОЛА	
Први разред	Употреба великог слова на почетку реченице, у писању личних имена и презимена, имена насеља (једночлана). Правилно потписивање (име, па презиме).
Други разред	Употреба великог слова у писању личних имена и презимена, надимака уз лично име, имена животиња, вишечланих географских имена и улица (једноставнија решења). Писање адресе.
Трећи разред	Употреба великог слова у писању имена народа, вишечланих географских имена, празника, наслова књига, часописа и новина. Писање назива улица.
Четврти разред	Употреба великог слова у писању: имена држава и покрајина и њихових становника; имена насеља (градова, села) и њихових становника. Писање присвојних придева изведених од властитих имена (-ов/-ев, -ин/-ски).
Пети разред	Проверавање, понављање и увежбавање садржаја из претходних разреда (писање присвојних придева са наставницима) - ов, -ев, -ин; и присвојних придева који се завршавају на гласовне групе: -ски, -шки, -чки; управног говора; вишечланих географских имена, основних и редних бројева и др.). Писање назива разних организација и њихових тела (органа). Писање заменица у обраћању: Ви. Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).
Шести разред	Проверавање, понављање и увежбавање правописних правила обрађених у претходним разредима (писање речце ли уз глаголе, не уз глаголе, именице и придеве; нај уз придеве; употреба великог слова и др.). Писање заменица у обраћању: Ви, Ваш. Писање имена васионских тела – једночланих и вишечланих. Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).
Седми разред	Проверавање, понављање и увежбавање садржаја из претходних разреда различитим облицима диктата и других писмених вежби. Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).
Осми разред	Прилагођено писање имена из страних језика. Систематизовање садржаја из правописа.
ГИМНАЗИЈА	
Први разред	Основни принципи правописа српског књижевног језика. Правопис и правописни приручници (и служење њима). Писање великог слова. У писменом изражавању помињу се и правописне вежбе: писање великог слова.

На основу увида у наставни програм основних и средњих школа долазимо до закључка да ученици у основној школи континуирано стичу знања о правилној употреби великог слова, док се у средњој школи њихово знање утврђује и систематизује без његовог додатног проширивања, и то само у првом разреду². Свеобухватан програм који се односи на писање великог и малог слова није ограничен фондом часова, што даје могућност предметним наставницима да, по сопственом нахођењу, изводе наставу правописа како у основним, тако и у средњим школама.

Анализа академског силабуса за предмет *Српски језик* на једној високој школи струковних студија за васпитаче показала је минималну и неадекватну заступљеност правописне материје³. Иако је један од циљева предмета развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, конкретне правописне партије предвиђене за обраду нису представљене у садржају курса⁴.

² У осталим разредима се ученици сусрећу са другим правописним областима, без поновног осврта на правописна правила о великом слову.

³ Опредељење за увид у наведени силабус треба тражити у чињеници да су студенти високе школе чинили узорак нашег истраживања, о чему ће бити речи у наставку рада.

⁴ Чињенично стање је забрињавајуће и тешко разумљиво јер су васпитачи ти који деци пружају прва и основна граматичка и правописна знања, те је од великог значаја њихова правописна „обученост”.

Побољшање наставе правописа на свим нивоима образовања могуће је остварити поступком конкретизације дела наставног плана и програма који се односи на правопис српског језика. У основим и средњим школама неопходно је повећати фонд часова и прецизирати на које правописне области ваља утрошити предвиђене часове, док је наставу правописа на високим школама, уз предвиђени фонд часова, неопходно садржински проширити, јер се „често дешава да наставници неким програмским садржајима дају неоправдано велики број часова, док друге сажимају или чак, што је недопустиво, изостављају” (Павловић, 2016, стр. 306).

Уважавањем препорука ученици и студенти ће бити оспособљени да пишу у складу са правописном нормом.

Велико слово у уџбеницима

Основна ортографска и ортоепска правила књижевног (стандардног) језика, праћена правописним вежбама и подсетницима, саставни су део уџбеничке литературе. „У млађим разредима ОШ најчешће постоје посебне наставне јединице из правописа или се у склопу граматичких наставних јединица упућује на неко правописно правило у склопу њих (нпр. мало почетно слово код присвојних придева на -ски, -чки и -шки, или (не)вршење неке гласовне промене у неком обли-

ку речи и сл.)” (Зељић, 2009, стр. 298). Уџбеници издавачке куће *Klett*⁵ за млађе разреде основне школе (од првог до четвртог разреда) у потпуности прате наставни план и програм који се тиче правописа и нуде разноврсне задатке и практичне активности које помажу ученицима да лако усвоје правописну норму. Руководећи се темом нашег истраживачког рада, у поменутиим уџбеницима смо пажњу преусмерили на степен присутности правописне области *Правилна употреба великог слова* и дошли до закључка да наша правописна партија у потпуности задовољава методички принцип поступности и систематичности и да је у адекватној мери заступљена у свим врстама уџбеника за српски језик.

У уџбеницима (аутора Ломпар, Станковић Шошо, Несторовић, Грушановић) за старије разреде основне школе (од петог до осмог разреда) издавачке куће *Klett* правописна материја предвиђена за обраду изложена је на прегледан и систематичан начин, уз духовите, али и едукативно осмишљене примере. *Правилна употреба великог слова* градиво је које је подједнако заступљено у свим разредима и у сагласју је са препорученим садржајима прописаним наставним планом и

⁵ За предмет истраживања узели смо уџбенике издавачке куће *Klett* које је одобрило Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за школску 2018/2019. годину. Уџбеници поменуте издавачке куће су нашли своју примену у институцији у којој је спроведено истраживање и то је кључни разлог зашто смо се определили за њихову анализу.

програмом. Писани разумљивим језиком, прилагођени индивидуалном раду, анализирани уџбеници садрже разноврсне налоге и задатке који, између осталог, упућују ученике на коришћење школског правописа који су званично одобрени за употребу у школи од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Средњошколски уџбеници у издању издавачке куће *Klett* такође садрже правописне партије кроз које ученици поступно и континуирано увежбавају и систематизују градиво научно у основној школи. Писање великог слова обнавља се у првом разреду средње школе, а захваљујући рубрици *Занимљивости* ученици сазнају неке нове, занимљиве информације које имају за циљ да их подстакну на усавршавање културе говора и писања. Након прегледног подсетника, предвиђено је да ученици провере своје знање низом задатака различите сложености.

Методологија

Ученичко и студентско познавање правописа српског језика тема је која, нажалост, не привлачи у довољној мери пажњу истраживача. Овај рад има за циљ да прикаже у ком степеноу истраживане групације познају правилну употребу великог слова као једне од базичних и релевантних правописних области. „О писању великог

и малог (почетног) слова речи учимо још од почетка школовања. А ипак нека правописна решења остају ненаучена (несавладана) и често пропусти и недоумице око употребе великих и малих слова прате целог живота чак и оне са добрим образовањем” (Брборић, 2016, стр. 71). У том смислу, проблем овог истраживања гласи: *Да ли код средњошколске и студентске популације постоје дилеме око писања великог и малог слова?* На основу циља истраживања, могуће је извести општу хипотезу: *Претпоставља се да је неопходно кориговање наставних планова и програма на свим нивоима образовања у Републици Србији у тежњи да се правопису српског језика посвети неупоредиво више времена и простора.* Апликативни значај овог истраживања препознатљив је по степену заступљености недоумица око правилне употребе великог слова у именима: институција, установа, црква и предузећа, именима из књижевних дела, празника, улица и тргова, властитих имена и атрибута који су њихов саставни део, придева изведених од властитих именица и сл. Због компаративне анализе постигнућа две популације, узорак истраживања чинили су ученици завршне године Гимназије „Вук Караџић” у Трстенику и студенти друге године Високе школе струковних студија за васпитаче у Крушевцу⁶. Узорком је обухваћено 43

⁶ Средњошколску групу чинили су сви ученици гимназије, без обзира на њихово опредељење о томе шта ће у будућности студирати, док су високошколску популацију чинили само они

средњошколца и 74 студента струковне школе. Величина укупног узорка (117) је адекватна с обзиром на варијабилност истраживаних феномена и на целокупан нацрт истраживања. У истраживању је примењена дескриптивна метода чија је сврха описивање, повезивање и објашњавање проучаваних појава. Природа општег циља и задатака истраживања одредила је да подаци буду прикупљени истраживачком техником – тестирањем⁷, а само истраживање обављено је у фебруару 2017. године у наведеним институцијама Расинског округа.

Резултати истраживања и дискусија

Имена из књижевних дела

Имена из уметничких дела, *симболичка* имена личности из јавног деловања, као и имена бића из прича и предања пишу се великим словом. У нашем истраживању ученици и студенти су имали задатак да подвуку исправно написана двочлана имена из књижевних дела: *Мајка Јевросима, Деда Мраз* и *Мачак Тоша*.

који су се у претходним нивоима школовања определили за васпитачки, а не неки други позив.

⁷ Тест је рађен на уобичајен, класичан, ученицима и студентима познат и препознатљив начин. Питања на тесту су била уједначена, с одговарајућим упутствима и јасним захтевима, те стога нису могла стварати недоумице. Време предвиђено за решавање теста било је један школски час, дакле 45 минута, са мањим одступањима.

Код лексичког пара *мајка Јевросима/Мајка Јевросима* скоро три четвртине испитаника (67,44% средњошколаца и 74,32% студената) определило се за први нетачан облик, у коме се устаљени атрибут уз властито име пише малим почетним словом, а недопустиво лош резултат испитаници су показали и у пару *Мачак Тоша/мачак Тоша* где 72,09% средњошколаца и 79,73% студената сматра да се именица *Мачак* у значењу имена из књижевног дела пише малим словом.

У понуђеном низу *Деда мраз/деда Мраз/Деда Мраз* једино исправно решење подвукло је 82,91% испитаника (86,05% средњошколаца и 81,08% студената). Да је исправни облик *Деда мраз* сматра један ученик средње школе (2,33%) и седам студената (9,46%), док се за облик *деда Мраз* определило 9,30% средњошколаца и 6,76% студената. Без одговора је било 2,33% средњошколаца и 2,70% студената.

Презентовани резултати показују да ученици средње школе поседују већи степен знања о правилном писању имена из књижевних дела у односу на будуће васпитаче, што је неочекивано сазнање. Претпостављамо да нашим студентима, али и средњошколцима, недостаје више праксе у реализацији ове правописне партије.

Имена празника

Великим почетним словом пише се прва реч у вишечланим називи-

ма празника, а од осталих речи само властите именице. Испитаници су за потребе истраживања имали задатак да исправно напишу имена празника (*Света Тројица, Нова година и Велики Божић*).

Прву реч црквеног празника *Света Тројица* великим словом је написало 83,72% средњошколаца и 72,97% студената, док се за варијанту *света Тројица* определила скоро четвртина од укупног броја испитаника (22,22%). Облик *Света тројица* написао је само један студент (1,35%).

Једину правописну могућност за писање празника *Нова година* искористило је 65,12% средњошколаца и 68,92% студената. Да се код испитаника појавила недоумица око писања овог празника показује податак да је чак 34,88% ученика и 28,38% студената написало оба дела назива великим словом (*Нова Година*), а има и оних студената који сматрају да се за писање траженог празника употребљавају само мала слова (2,70%).

У преписивању реченица испитаници су имали задатак да правилно напишу назив једног од највећих хришћанских празника (*Велики Божић*). Да прва реч треба да буде написана великим словом сматра само 41,86% средњошколаца и 16,22% студената што се може окарактерисати као веома лоше. Лексему *Божић* правилно је написало 86,05% ученика и 94,59% студената.

Ако погледамо добијене резултате, видећемо да су средњошколци и у овој правописној партији успешнији од академица, што подстиче размишљања у правцу измене концепције силабуса из наставе језика с циљем повећања фонда часова намењених правопису. Тиме би студентска популација побољшала начин усвајања наведене правописне материје и њеног коришћења у наставном и ваннаставном процесу.

Имена улица и тргова

У другом и трећем разреду основне школе ученици се сусрећу с писањем назива улица и тргова. Из тог разлога су наши испитаници имали задатак да напишу тачне називе за следеће тргове и улице (*Трг Републике*, *Булевар цара Лазара* и *улице Омладинских бригада*).

Иако је *Трг Републике* назив за централни трг многих градова, како се правилно пише зна нешто мање од половине испитаника (48,72%). Као погрешне и овде смо регистровали све три постојеће могућности, а број њихових присталица је процентуално следећи: *Трг републике* (23,93%), *трг Републике* (23,93%) и *трг републике* (3,42%).

Најмање тачних одговора испитаници су имали приликом писања *Булевара цара Лазара*, где је добро поступило свега 27,35% (39,53% средњошколаца и 20,27% студената).

Више од четвртине ученика (27,91%) сматра да је једино исправно решење *булевар Цара Лазара*, а за њима су озбиљно заостајали студенти који су, у односу на средњошколце, имали скоро дупло више присталица овог нетачног одговора (47,30%). За преостале две грешке определило се мање испитаника: *Булевар Цара Лазара* (20,51%) и *булевар цара Лазара* (11,97%).

Слабији резултат испитаници су показали и приликом писања трочланог назива *улице Омладинских бригада*, где се за тачан одговор определило 51,6% ученика и 35,14% студената (укупно 41,03% испитаника). Испитаници су при писању овог примера искористили све постојеће могућности: *Улице омладинских бригада* (18,80%), *улице Омладинских Бригада* (12,82%), *Улице Омладинских бригада* (13,68%), *Улице Омладинских Бригада* (8,55%), *улице омладинских бригада* (3,42%) и *улице омладинских Бригада* (0,85%). Један ученик средње школе је остао без одговора (0,85%).

Поред имена улица и тргова, великим почетним словом пишу се и имена градских насеља и четврти, а у ком проценту наше истраживане групе познају ово правило проверили смо кроз задатак са преписивањем реченица. У склопу једне реченице одличних 96,58% испитаника (97,67% ученика и 95,95% студената) исправно је великим словом написало назив београдске општине *Врачар*, а идентичан проценат тачних одговора

(96,58%) забележен је и у другој реченици на примеру *Звездара*. Међутим, да и у познавању ове правописне партије постоје недостаци доказује пример *Учитељско насеље* где се за допуштено решење определило само 27,91% ученика и 22,97% студената. Више од три четвртине испитаника (75,21%) сматра да се облик *Учитељског* пише малим словом, а овако лош резултат могуће је објаснити чињеницом да су се испитаници руководили мишљу да је посредни присвојни придев, а не саставни део назива насеља.

У односу на степен стручног образовања утврђено је да студентима недостаје знање о правилној употреби великог слова у писању имена улица и тргова. Сазнање да академци имају виши проценат нетачних одговора у односу на средњошколце предуслов је за систематичнији и организованији приступ отклањања правописних недоумица.

Имена институција, установа, цркава и предузећа

Код назива институција (представничких, законодавних, судских и сл.) и њихових делова, установа, цркава и предузећа само се прва реч пише великим словом (осим речи које су саме по себи властито име). Да би се дошло до одређених закључака о степену усвојености знања из ове правописне области испитаницима су постављени различити типови задатака.

При преписивању задатих реченица испитаници су имали два примера која су им делимично правила проблеме. Наиме, у примеру *Уједињене нације*, први део је тачно написало одличних 91,45% испитаника, док су при писању друге речи боље знање показали средњошколци (62,79% ученика и 45,95% студената се определило за правописно допуштено решење). Предност средњошколаца у броју тачних одговора показала се и на двочланом примеру *Савет Европе*, где је 62,79% ученика и 43,24% академица прву реч написало великим словом, док је другу реч малим словом написало укупно 6,84% испитаника.

Студентско знање при писању назива установа, цркава и предузећа показало се лошијим и у другом типу задатка, где се од испитаника захтевало да заокруже један од три понуђена одговора, за који сматрају да је једини прихватљив. Да је назив *Српска православна црква* тачан зна само 22,97% академица и 41,86% средњошколаца што се не може оценити задовољавајућим. Доминантна грешка код овог назива, *Српска Православна црква*, регистрована је код 44,19% ученика и чак 70,27% студената, за варијанту *српска Православна црква* определило се укупно 7,69% испитаника, а њих 1,71% је остало без одговора.

Средњошколци су предњачили и у примеру *Међународни монетарни фонд* где се за тачан одговор определило 62,79% ученика и дупло мање студената (31,08%). Велики број академица направио је грешку јер је сма-

трао да се све три речи овог назива пишу великим словом. Таквих грешака (*Међународни Монетарни Фонд*) било је чак 47,30% што је за студенте превише. Мање фреквентна грешка (*међународни Монетарни фонд*) забележена је код свих испитаника (4,65% ученика и 17,57% студената), док је без одговора остало 4,27% тестирањих.

Трећи задатак је, на сличан начин као и први, од испитаника тражио да исправно препишу имена институција, установа и предузећа: *Матица српска*, *Радио Београд* и *Архив Србије*. Приликом писања назива најстарије српске књижевне, културне и научне институције *Матице српске* познавање правописа показало је 46,51% средњошколаца и 51,35% академица што се мора окарактерисати као незадовољавајуће. Писање обе речи великим словом (*Матица Српска*) регистровани смо код 41,86% ученика и 31,08% студената, док су преостале две грешке биле мање фреквентне: *матица српска* (5,13% испитаника), *матица Српска* (7,69% испитаника), а три неодлучна студента (4,05%) остала су без одговора.

Двочлани назив медијске установе *Радио Београд* на правописно допуштен начин написало је нешто више од трећине испитаника (37,21% средњошколаца и 33,78% академица) што је поражавајући податак. Руководећи се мишљу да је посреди заједничка именица а не саставни део назива установе, прву реч овог назива (*Радио*) малим словом је написало

64,10% испитаника, док је један студент (1,35%) остао неутралан.

Најлошије знање испитаници су показали у писању назива установе културе од јавног значаја *Архив Србије*, где је оба дела назива великим словом написало свега 37,21% ученика и 21,62% студената. Велики број испитаника (60,47% ученика и 70,27% студената) прву реч је написала малим словом (*архив Србије*) што потврђује чињеницу да ова правописна партија није у потпуности савладана.

Познавање правила да „ако се једно властито име јави унутар другога, сваки назив понаособ пише се великим почетним словом прве речи, док се остале речи пишу према општим правилима” (Пешикан и др., 2018, стр. 68) проверили смо кроз задатак са исправним преписивањем реченица. У писању назива *Велика сцена Српског народног позоришта* истраживачке групације су показале неуједначено знање. Прву реч назива тачно је написало само 16,28% средњошколаца и још мањи проценат академица (4,05%), док укупно 91,45% испитаника сматра да се *Велика* пише малим почетним словом, што је поражавајући резултат. Другу реч назива (*сцена*) исправно су написали сви средњошколци и 98,65% студената, а при писању треће речи (*Српског*) установљена је блага предност средњошколске популације: 79,07% ученика и 75,68% студената зна да се ова реч пише великим словом. Нешто више од трећине средњошколаца (37,21%) и 54,05% академица четврту реч назива (*народ-*

ног) је исправно написало малим словом, док су у петој речи (*позоришта*) убедљиво знање показали скоро сви испитаници (укупно 94,87% тачних одговора).

На основу резултата евидентно је да постоји значајна разлика у тачним одговорима између ученика и студената. Међутим, очигледно је и да обе истраживане групације имају значајних проблема у овој правописној партији. Треба констатовати да су најслабији резултат испитаници показали приликом писања имена установа и институција (*Матица српска, Радио Београд, Архив Србије*) као и вишечланих назива (*Велика сцена Српског народног позоришта*). Разлог оваквих резултата можемо правдати чињеницом да је коришћење наведене правописне материје у наставном процесу нефункционално и да се не примењује на адекватан начин.

Властита имена и атрибути који су њихов саставни део

Властита имена и презимена, надимци и атрибути „који су постали саставни део имена и они који се уместо њих самостално употребљавају пишу се великим почетним словом” (Брборић, 2004, стр. 92–93)⁸.

⁸ Правилно писање властитих имена није био један од циљева нашег истраживања јер смо кренули од претпоставке да би незнатан број грешака које бисмо открили биле резултат неопрезности, а не незнања. Обративши пажњу на писање два властита имена у склопу једне реченице (*Ђурило и Методије*) број тачних одговора је био стопроцентан.

Међутим, атрибут који није саставни део имена и који служи само за његово ближе одређење, пише се малим словом. Како бисмо утврдили степен познавања ових правила и њихових изузетака, испитаницима је дат задатак да исправно напишу следећа властита имена и атрибути који су њихов саставни део: *Леонардо да Винчи, Душан Силни, владика Данило и Фра Петар*.

Да се помоћна реч уз име и презиме (*Леонардо да Винчи*) пише малим словом зна 97,67% средњошколаца, док су студенти били у благом заостајању са 74,32% тачних одговора. Анализом података забележене су две студентске грешке: *Леонардо Да Винчи* (24,32%) и *Леонардо Да винчи* (1,35%) и једна ученичка грешка: *Леонардо да винчи* (2,33%).

Име српског средњовековног краља *Душана Силног* исправно је написало 75,68% студената, уз благу предност средњошколске популације (88,37%). Податак да је 19,66% анкетираних другу реч (*Силни*) написало малим словом показује да скоро петина испитаника прави грешку при писању овог властитог имена.

Делимично познавање правописног изузетка по коме се атрибут у функцији ближег одређења властитог имена пише малим словом потврђено је на примеру *владика Данило*. Академци су при писању овог примера показали знатно лошије знање, јер је прву реч (*владика*) исправно написа-

ло нешто више од половине испитаника (52,70%), док је проценат тачних одговора код ученика знатно већи (83,72%).

Најмање тачних одговора средњошколци су имали приликом писања властитог имена *Фра Петар* где је добро поступило 27,91% ученика, мало више од четвртине. Недовољно знање регистровано је и код студената са 40,54% тачних одговора, а без одговора је било 2,70% академица.

Познавање правила да се атрибут *свети* уз имена светаца пише великим словом испитаници су показали на примеру *Света Тројица* анализираним у поглављу 4.2. Према правопису Матице српске (2014) атрибуту који иду уз Тирила и Методија (*Света браћа*, *Солунска браћа*) такође се пишу великим почетним словом, а ово начело познаје свега 27,91% средњошколаца и 54,05% академица што се не може сматрати добрим резултатом.

Анализом добијених података може се закључити да будући васпитачи нису оспособљени за правилну употребу атрибута као саставних делова властитих имена. Предност академица на примеру *Фра Петар* објашњава се чињеницом да се, до тренутка спровођења истраживања, ученици средње школе нису сусрели са делом *Проклета авлија* Иве Андрића, из чијег је миљеа ликов прузет наведени пример.⁹ Остали резул-

⁹ Увидом у наставни план и програм за средње школе установљено је да је роман *Проклета авлија* предвиђен за анализу у другом полугодишту,

тати истраживања до којих смо дошли указују на неопходност свеобухватног и систематског приступа настави правописа како код академица, тако и код средњошколаца.

Придеви изведени од властитих именица

Да се присвојни придеви од властитих именица на *-ов/-ев* и *-ин* пишу великим словом, а придеви изведени осталим суфиксима пишу малим словом градиво је које се учи у четвртог разреда основне школе. У циљу провере знања из ове правописне области испитаницима је дат задатак да допуне синтагме унутар реченица придевима изведеним од властитих именица датих у заградама: (*Земунском*) *кеју*, (*александровачки*) *виногради* и (*божићне*) *празнике*.

Назив познатог београдског кеја (*Земунски кеј*) добро је написало 53,49% средњошколаца и 66,22% студената. Овако низак проценат тачних одговора треба тражити у чињеници да су се испитаници руководили мишљу да је посреди присвојни придев на *-ски*, заборављајући да је то саставни део назива градског шеталишта који се, по правилу, пише великим почетним словом.

Недопустиво лош резултат и видно заостајање за средњошколцима, студенти су показали на примеру *александровачки виногради* где је при-

својни придев тачно написало само 45,94% академица. Ученичка групација је имала скоро дупло већи проценат тачних одговора (88,37%), што је за академце и будуће васпитаче поражавајући податак.

Како се пише *Божих* зна 91,45% испитаника, док је присвојни придев најрадоснијег хришћанског празника (*божићне*) тачно написало само 39,53% ученика и 27,03% студената што је озбиљно лош резултат и један од предуслова да се систематичним и организованим приступом крене у отклањање ученичког и студентског незнања ове правописне области.

Речи из поштовања

Као знак наглашеног поштовања, у пословној и службеној преписци, употребљена је употреба великог слова, када је посреди обраћање једној личности (*Ви, Ваши*). Великим почетним словом пишу се и речи у типизираним изразима поштовања високим црквеним и државним представницима, а да ли наши испитаници правилно употребљавају велико слово у поминутој правописној партији проверили смо на примеру *Његова светост патријарх Иринеј* који је дат у склопу правилног преписивања реченица.

Забрињавајући је податак да 32,56% средњошколаца и само 8,11% будућих васпитача зна да се реч *Његова* пише великим почетним словом. Уз веома лош резултат, поражавајуће

је сазнање да је студентско знање код овог примера у озбиљном заостатку за знањем ученика средње школе.

Другу реч (*светост*) исправно је малим словом написало 86,05% ученика и 89,19% академица, док је у трећој речи (*патријарх*) студентско знање поново у заостатку за средњошколским: код 83,72% средњошколаца и више од половине студената (58,11%) забележена је исправно написана реч.

Код писања личног имена у саставу анализираног примера (*Иринеј*) није било већих пропуста јер су само три испитаника (2,56%) направила грешку и властито име написала малим словом.

Закључак

Као што је познато, „правопис је пропис за писање речи”, а „пропис треба поштовати” како бисмо писали „уједначено, исправно и прихватљиво” (Брборић, 2015, стр. 187). Један од водећих чинилаца у неговању језичке културе код ученика и студената јесте изграђивање свести о значају и поштовању правописне норме. Имајући у виду теоријско-емпиријски контекст проучавања ове проблематике, резултати истраживања могу да буду сумирани у неколико релевантних закључака:

1. настава правописа у анализираним наставним програмима за основну и средњу школу јасно је дефинисана и издвојена, али без конкретних

назнака колико је за правописну област *Писање великог и малог слова* потребно издвојити часова у току једне школске године;

2. уџбеници за основне и средње школе издавачке куће *Klett*, као прецизне за брже и лакше учење, не тако лаку и занимљиву материју (правилна употреба великог и малог слова) представили су ученицима на креативан, сврсисходан и функционалан начин;

3. укупни резултати истраживања представљени синтезама на крају сваке правописне недоумице указују на чињеницу да је познавање анализиране правописне партије код будућих испитача недопустиво лошије у односу на средњошколце, али и да знање те-

стираних ученика није на завидном нивоу. Ученици и студенти су при писању великог слова у нашем истраживању имали могућност за испис 1580 правописно допуштених облика за 28 истраживаних назива. Средњошколци су имали 55,40% тачних одговора, студенти 44,06%, док је просечан проценат тачних одговора био 48,23%. Овај поражавајући и алармантни податак указује на неопходност кориговања наставних планова и програма на свим нивоима образовања и тежњи да се правопису српског језика посвети неупоредиво више времена и простора.

Коначан резултат истраживаних речи по нашим групацијама дат је у Табели 2¹⁰.

Табела 2

Коначни резултати истраживања¹¹

ИР	Средња школа			Висока школа			Укупно		
	УО	УУ	%	УО	УС	%	ЗБО	ЗУИС	%
Мајка Јевросима	13	43	30,23	17	74	22,97	30	117	25,64
Деда Мраз	37	43	86,05	60	74	81,08	97	117	82,91
Мачак Тоша	12	43	27,91	13	74	17,57	25	117	21,37
Света Тројица	36	43	83,72	54	74	72,97	90	117	76,92
Нова година	28	43	65,12	51	74	68,92	79	117	67,52
Велики Божић	17	43	39,53	11	74	14,86	28	117	23,93

¹⁰ Ради прегледности и економичности, у табели су коришћене следеће техничке скраћенице: УО = укупан број одговора ученика средње школе/студената; УУ = укупан број ученика средње школе; УС = укупан број студената; ЗБО = збир одговора ученика и студената; ЗУИС = укупан број ученика и студената који су решавали питања у тесту.

¹¹ У табели је представљен укупан број тачних одговора за сваку испитивану правописну недоумицу.

Трг Републике	18	43	41,86	39	74	52,7	57	117	48,72
Булевар цара Лазара	17	43	39,53	15	74	20,27	32	117	27,35
улице Омладинских бригада	22	43	51,16	26	74	35,14	48	117	41,03
Врачар	42	43	97,67	71	74	95,95	113	117	96,58
Звездара	42	43	97,67	71	74	95,95	113	117	96,58
Учитељско насеље	12	43	27,91	17	74	22,97	29	117	24,79
Уједињене нације	25	43	58,14	30	74	40,54	55	117	47,01
Савет Европе	27	43	62,79	32	74	43,24	59	117	50,43
Српска православна црква	18	43	41,86	17	74	22,97	35	117	29,91
Међународни монетарни фонд	27	43	62,79	23	74	31,08	50	117	42,74
Матица српска	20	43	46,51	38	74	51,35	58	117	49,57
Радио Београд	16	43	37,21	25	74	33,78	41	117	35,04
Архив Србије	16	43	37,21	16	74	21,62	32	117	27,35
Велика сцена Српског народног позоришта	5	43	11,63	0	74	0	5	117	4,27
Леонардо да Винчи	42	43	97,67	55	74	74,32	97	117	82,91
Душан Силни	38	43	88,37	56	74	75,68	94	117	80,34
владика Данило	36	43	83,72	39	74	52,7	75	117	64,10
Фра Петар	12	43	27,91	30	74	40,54	42	117	35,90
Земунском (кеју)	23	43	53,49	49	74	66,22	72	117	61,54
александровачки	38	43	88,37	34	74	45,95	72	117	61,54

божићне	17	43	39,53	20	74	27,03	37	117	31,62
Његова светост патријарх Иринеј	11	43	25,58	4	74	5,41	15	117	12,82
УКУПНО	667	1204	55,40	913	2072	44,06	1580	3276	48,23

Добијени резултати су логична и природна последица неусаглашености промена правописних правила са актуелним уџбеницима, благовремене неинформисаности наставника о правописним променама, као и чињеница да су анкетирани студенти похађали различите профиле средњих школа (опште-образовне, средње стручне). Опажене правописне проблеме такође је могуће „оправдати” учесталим (не)основаним мењањем правила у писању великог и малог слова.

Недовољну оспособљеност ученика и студената за правилну употребу великог слова могуће је превазићи: усаглашавањем правописних садржаја и фонда часова без обзира на профил средњих школа; повећањем фонда часова са наставним садржајима о правопису; увођењем предмета *Правопис* у статусу обавезног предмета на свим високошколским установама; уједначавањем уџбеника и приручника матерњег језика са стандардним правописним решењима; богаћењем библиотечног фонда правописним приручницима који ће бити од користи како ученицима, тако и наставницима; стручним усавршавањем наставника.

Литература

- Брборић, В. (2004). *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Брборић, В. (2011). *Правопис и школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Брборић, В. (2015). Школско издање *Правописа српског језика* Милорада Дешића. *Учење и настава*, год.1, бр. 1, 187–192.
- Брборић, В. (2016). *О српском правопису*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Зељић, Г. (2009). Правописни речник у настави и уџбеницима српског језика. *Иновације у основношколском образовању-вредновање* (Ивица Радвановић, Биљана Требјашанин). Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 297-308.
- Павловић, М. (2016). Планирање у настави српског језика и књижевности. *Методички цветник* (Зона Мркаљ). Бања Лука, 300–317.
- Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (2018). *Правопис српског језика* (треће издање). [редакција измење-

ног и допуњеног издања: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић] Нови Сад: Матица српска.

Наставни програми и уџбеници

Ломпар, В. (2014). *Граматика 5: Српски језик за 5. разред основне школе*. Београд: Клет.

Ломпар, В.; Станковић Шошо, Н. (2014). *Српски језик за пети разред основне школе: радна свеска: уз уџбенички комплет.* Београд: Клет.

Ломпар, В. (2014). *Граматика 6: Српски језик за 6. разред основне школе*. Београд: Клет.

Ломпар, В.; Несторовић, З. (2013). *Српски језик за шести разред основне школе: радна свеска: уз уџбенички комплет.* Београд: Клет.

Ломпар, В. (2014). *Граматика 7: Српски језик за седми разред основне школе*. Београд: Клет.

Ломпар, В., Станковић Шошо, Н. (2013). *Српски језик за седми разред основне школе: радна свеска: уз уџбенички комплет.* Београд: Клет.

Ломпар, В. (2012). *Граматика 8: Српски језик за 8. разред основне школе*. Београд: Клет.

Ломапар, В., Несторовић, З., Грушановић, З. (2014). *Српски језик за осми разред основне школе: радна свеска: уз уџбенички комплет.* Београд: Клет.

Ломпар, В. (2012). *Граматика: српски језик и књижевност за први разред гимназија и средњих стручних школа*. Београд: Klett.

Наставни програм за гимназије (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за седми разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за пети разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за четврти разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за трећи разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Наставни програм за први и други разред основног образовања и васпитања (<https://www.zuov.gov.rs>, 23.12.2016).

Nevena Stanisavljevic

Невена Станисавлевич

SOME DILEMMAS
REGARDING WRITING
CAPITAL AND
SMALL LETTERS IN
HIGH SCHOOL AND
PROFESSIONAL COLLEGE
STUDENTS

НЕКОТОРЕ ДИЛЕМЫ О
НАПИСАНИИ БОЛЬШИХ
И МАЛЫХ БУКВ СРЕДИ
ШКОЛЬНИКОВ И
СТУДЕНТОВ

Резюме

Summary

The paper aims at presenting to what extent the proper use of capital letter, as one of basic orthographic rules, is developed in high school and professional college students. Furthermore, the paper aims at providing answers to some of the following questions: Have students' methodological and methodic skills in the Serbian language orthography improved in teaching practice? How much space in the curriculum does the orthography take? We search for the answers to the aforementioned questions in the analysis of the current teaching practice and students' knowledge and skills, as well as in the weaknesses of the educational process.

Key words: orthography, orthographic dilemmas, capital letter, teaching process, Serbian language.

Эта работа имеет цель показать, в какой степени использовано правильно употребление заглавной буквы, которая является одной из главных областей правописания учеников последнего года средней школы и студентов. Углубляются ли методическая знания и улучшаются ли методологические и методологические навыки учеников и студентов из области правописания сербского языка в педагогической практике? Сколько места в учебных программах занимает ортография? Ответы на эти вопросы были найдены при анализе современной педагогической практики и также слабые стороны образовательного процесса.

Ключевые слова: ортография, ортографические путаницы, большие буквы, обучение, сербский язык.